is. E három nagy témában én magam is megpróbáltam tovább folytatni az ő munkáját. A magyar nép, sőt a finnugor népek őstörténetének felderítése szintén kiemelkedő pontja életművének. E témában ugyan magyarországi tanítványai közül senki sem jeleskedett, mégis ebben talált egyik legjobb szellemi tanítványára. És végül a honfoglaló magyar nép mindennapi élete témájában egyáltalán nem talált követőre. Enciklopédikus felfogása a részletkutatások kibontakozásának kezdetén még nem érvényesülhet, hiszen falufeltárásaink eredményei még ismeretlenek. Hézagosan ismert a honfoglalók ipari tevékenysége is, csupán a kovács mesterségről tudunk többet, amelynek az utóbbi évtizedben ipari feldolgozó telepeit is sikerült feltárni (Somogyfajsz).

Születésnapját a 70. után rendszeresen megünnepeltük, előbb a tiszteletére összeállított Acta kötet szerzői, majd később ifjabb tanítványaival együtt. Az utolsó alkalommal 1998 márciusában szóvá tette az őt is elérő damnatio memoriae-t, azaz a tudományos eredményeit felhasználó, de a nevét mégis elhallgató magatartást. Máshol ugyan gyakran arról írt, hogy szeretné, ha már életében névtelenné válna, helyesebben olyan mértékig kerülnének köztudatba felismerései, hogy már nem is gondolnának felfedezőjükre (ld.: Régészeti levelek. Szolnok, 1980. 115. old.). Nyilván konkrét esetre vonatkozhatott megjegyzése, de a talányt nem fejtettük meg. Elgondolkozni azonban nem haszontalan az ilyen történetekről. Tudvalevő, hogy László Gyula nagyon kevés régészeti anyagot publikált. Az anyagközléseknél menten kiderül, hogy hiányzik-e az adatközlő neve, van-e hivatkozás rá? Ha azonban megállapításai, kutatási módszere stb. szerepelnek valahol hivatkozás nélkül, akkor azt csak a szakmában járatos kutató veszi észre. Ezáltal a kívülállók és az újabb nemzedék számára legfeljebb kutatástörténeti vizsgálatnál derül ki, hogy igazában kitől származik a kérdés felvetése vagy megválaszolása. Ez mindenképpen a tudományos etika kérdése. László Gyulától mindig azt tanulhattuk, hogy elődeink és munkatársaink munkásságát úgy használjuk fel, hogy adataink forrását sohase hallgassuk el.

Mesterházy Károly

Luthár Ádám emlékezete[1]

Tisztelettel köszöntöm a konferencia résztvevőit, köszönöm, hogy megtisztelnek figyelmükkel, és önök előtt is felidézhetem nagyapám emlékét.

Guoth Zsuzsa nyugdíjas nyelvtanár vagyok. Miután befejeztem az ún. aktív tanári pályafutásomat, belekezdtem a számtalan tervem egyikének a megvalósításába, szeretett nagyapámról szóló emlékalbum összeállításába. Evangélikus vagyok, nagyapám evangélikus lelkész volt Szlovéniában, Muránt úlon, a történelmi Vas megye egyik falujában, Battyándon. Nagyapám előbb halt meg, mintsem viszonozni tudtam volna neki mindazt, amit értem tett, azt a miliőt, amit gyermekkoromban biztosított számomra, útmutatásait, amivel bőségesen ellátott. Nem a mai családkutatási divatot követtem ezzel a munkával, hanem Gregersen Labossa György, fiatal szombathelyi evangélikus lelkész szavaival kifejezve: „ha már nem tudjuk megfizetni adósságunkat, hogy ne terhelje a lelkiismeretünket, tartozásunkat teljes egészében fordítsuk, az elhunyt emlékének a megőrzésére."

Nagyapám egész életemben példaképem volt, kisgyermekkorom óta nevelt Szlovéniában, amikor még nem ismerhettem édesanyámat, aki a világháború utáni kegyetlen időkben magyar állampolgárként kénytelen volt elhagyni Jugoszláviát, sem édesapámat, aki orosz hadifogságban szenvedett.

A nevezett Album tulajdonképpen dokumentumgyűjtemény, melyet nagyapám leveleiből, újságcikkekből, sajátkezű életrajzából, néhány más eredeti dokumentumból és néhány fényképből állítottam össze. Nagyapám nevét és működésének rövid leírását megtaláltam a Szlovén biográfiai lexikonban, ami nagy elégedettséggel töltött el, a leveleket pedig halála után válogatás nélkül elhoztam az ottani egyházi levéltárból, Szombathelyre. Sajnos a hatalmas

[1] Elhangzott Velemben, 2002. május 4-én, a Honismereti kiadványszerkesztők X. Országos Konferenciáján. *(Szerk.)*

anyag legnagyobb része olvashatatlan, mert ún. vitaírással íródott, teljesen egyéni rövidítésekből álló gyorsírással.

Az Album lényegében kétnyelvű, magyar és szlovén. Eredetileg a család számára készítettem, és mivel unokatestvéreim nem beszélik a magyar és a német nyelvet, így az ő kedvükért mindent, ami magyarul, vagy németül íródott, sőt még a vendet is lefordítottam szlovénra, ami szlovénul, horvátul, németül vagy vendül íródott, azt pedig magyarra, hogy ezen a két nyelven minden olvasható legyen. Az előszót megírtam magyarul, szlovénul, németül, sőt még azon a régi vend nyelven is, amire nagyapám Battyándon tanított gyermekkoromban, amelyet ő olyan szépen beszélt, és példásan ápolt. Amikor Muránttúl Magyarországhoz tartozott, ez volt az ott élő emberek anyanyelve. Ezt a nyelvet a magyarok messzemenően tolerálták, sőt Szily János szombathelyi püspök támogatta is a vend nyelvű könyvkiadást. Ezen a nyelven tudtak írni, olvasni a muránttúli vendek, és tanulták mellette a többségben élő magyarok nyelvét is, hogy általa be tudjanak kapcsolódni az egyetemes kulturális életbe. Amikor Muránttúlt Szlovénia részeként Jugoszláviához csatolták, a magyar nyelv szerepét átvette a többség által beszélt szlovén nyelv, amit a vendek is lassan, különösebb nehézségek nélkül elsajátítottak, hiszen az ő nyelvük is szláv nyelv. Ennek a nyelvnek a sorsa fényes bizonyítéka annak, milyen nagy veszélyt jelent egy kisebbségben lévő nép nyelvére nézve a hozzá genealógikus közelségű többség által beszélt nyelv, ha az – néhány egyházi vend nyelvű kiadványtól eltekintve – elveszíti természetes funkcióját. Az új körülmények között a Mura és Rába folyók közötti trianoni határ mindkét oldalán egyedül az egyház törekedett hosszú ideig arra, hogy életben tartsa a vend nyelvet. Most nagypénteken, azonban, amikor 30 év elteltével ismét részt vettem Battyándon egy istentiszteleten, szomorúan tapasztaltam, hogy a vend nyelvet már az utolsó fellegvárából, az egyházból is száműzték. Ez talán nem történhetett volna meg ilyen rövid idő alatt oly látványosan, ha 1919-ben az akkori miniszteri biztos elfogadja Luthár Ádámnak, az iskolaszék tagjának azon indítványát, hogy a szlovén nyelv mellett az iskolákban használják a vend nyelvet is, és ezzel együtt néhány vend nyelvű tankönyvet, a mai két tannyelvű iskolák mintájára. Ezt a miniszteri biztos elutasította, és ezzel a vend nyelv organikus fejlődése be is fejeződött, megkezdődött a lassú, de biztos leépülése. Olyan lett, mint egy múzeum, amely már nem fejleszti az ott bemutatott használati tárgyakat, csupán megőrzi őket, és a kései utódok gyakran már nem is tudják, milyen célt szolgáltak azok valamikor. Egy ottani lelkész, miután elolvasta az Albumhoz vend nyelven írt előszómat, azt mondta, hogy a vend nyelvet Muravidéken már senki sem tudja ilyen jól beszélni. Ennek a dicséretnek nem tudtam örülni, mint ahogyan értékes dolgoknak az elmúlását sem szoktuk megünnepelni.

Nagyapám élete végéig a lelkészi hivatása mellett nagy figyelmet szentelt a vend nyelv ápolásának. Számos, addig kéziratban fellelhető vend könyvet, vend nyelvű irodalmat és fordítást készített elő kiadásra, és jelentetett meg, megszerezte a kiadáshoz szükséges pénzadományokat belföldön és külföldön, elsősorban az amerikai kontinensen élő evangélikus diaszpórától, továbbá a tizenhat éven át szerkesztett egyházi lapnak, a Düsevni Listnek a szerény jövedelméből. Dr. Prof. Theodor Hári, gráci egyetemi tanár által összeállított bibliográfia szerint Luthár Ádám 1928-ban megjelentette pl. Küzmics István „Új Szövetség vagy Jézus Krisztus urunk testamentuma" ötödik, eddig utolsó kiadását. Azáltal, hogy Küzmics 1771-ben lefordította a Bibliát, megteremtette a vend irodalmi nyelvet. Az 1971-ben Surdon rendezett magyar–szlovén kulturális ünnepségen nagyapám elmondta, hogy az általa szerkesztett egyházi kiadványokban mintegy felfedezte a muránttúli nép számára Küzmics Istvánt (1723–1779), aki anyanyelvét, amely addig számtalan hibával, kiforratlanul csupán a nép ajkán élt, a kultúrnyelvek szintjére emelte, alkalmassá téve a Biblia lefordítására. Nagyapám megjelentette a vend nyelv legnagyobb írója, költője és irodalmára, Kardos János (1801–1875) műveit is, aki a Küzmics által megkezdett nyelvújítást folytatta, alkalmassá téve a vend nyelvet magasztos gondolatok kifejezésére. Ő volt a vendek Kazinczyja és az első vend költő – a szó igazi értelmében.

Nagyapám társszerzője volt a „Muravidék híres evangélikusai" című könyvecskének, amelyben megemlékeznek arról a 23 híres evangélikusról, köztük Küzmicsről és Kardosról is, akik, mint írja: „bár nem világhírűek, a mi kistérségünk számára nagyok és híresek, akik örökre bevésték a nevüket népünk történetébe, mert méltók arra, hogy mi, kései utódok megőrizzük őket emlékezetünkben". Ennek a 23 híres muránttúli evangélikusnak a névsorába mindenképpen felírnám Luthár Ádám nevét is, aki a „Düsevni List" című egyházi lapnak 16 éven

át a szerkesztője volt, és összefogta az evangélikus egyház híveit Jugoszlávia határain belül és kívül, múlhatatlan érdemeket szerezve a vendvidéki szlovéneknek, és tiszteletreméltó nevét kitörölhetetlen betűkkel írta be népünk irodalomtörténetébe. Luthár az evangélikus egyház történetírója, krónikása és népe minden szellemi értékének a gyűjtője... Ennek a szép és nemes feladatnak a stafétabotját senki nem vette át tőle, senki nem akadt Murántúlon, aki fáradságot nem kímélve küzdött volna a soknyelvű szláv nyelvcsalád egy ősi gyöngyszemének a megmentéséért. A vend nyelv pusztulása éppen most teljesedik be, amikor Európa szerte új életre keltik a nemzeti kultúrákat, és remélhetőleg ezzel együtt a nemzeti nyelveket is. Ha ez a vend nyelv esetében nem következne be, akkor sajnálattal meg kell állapítani, hogy nagyapám halálával végérvényesen lezárult a vend irodalmi nyelv tündöklésének és pusztulásának 200 éves korszaka, amelynek nagyapám volt az utolsó mohikánja. A vend nyelv ápolását megfeszített lelkészi munkája mellett végezte, hiszen övé volt a legnagyobb gyülekezet. Mint életrajzában és búcsúprédikációjában elmondta, lelkészi pályafutása során 3900 gyermeket keresztelt, 3421-et konfirmált, 1587 párt esketett és 2799 személyt kísért utolsó útjára. Mivel gyermekkoromban ott éltem, ismerem azt a hegyes-dombos vidéket, ahol nagyapámnak temetési szertartásokat kellett végeznie, és ahova csak élete utolsó éveiben vitték autóval, addig gyalog, lovas kocsikkal, télen, nyáron, hóban, jégen, esőben, viharban kellett mennie. Amikor egyetemista koromban hazamehettem, néha elkísértem egy-egy ilyen útjára, mert féltettem, de igen nyomasztó élményként maradtak meg emlékezetemben ezek az utak. Emellett még különböző falvakban hittant is tanított, ahova gyalog járt a hét minden napján. Ezen munka mellett végezte lapkiadói és egyéb irodalmi munkáját, korrektúrákat, lektorálásokat, éjszakai pihenéseit feláldozva, hiszen gyakran emlegette, hogy eljön majd a hosszú pihenés ideje egy szűk, sötét koporsóban, ahol soha többé nem fogja látni a napsütéses napokat. Megfeszített munkájáért, hivatásának önfeláldozó gyakorlásáért, a Düsevni List és az Evangélikus naptár szerkesztéséért, a régi vend nyelvünk, ennek az eredeti ősi szláv nyelvnek a gondozásáért 1928-ban magas királyi kitüntetésben részesült, megkapta a Szent Száva rendet.

Luthár Ádám

Battyánd, szlovén nevén Puconci, volt az a hely, ahol nagyapám 60 évig teljesített szolgálatot. Anélkül, hogy elköltözött volna, először Magyarországon, a történelmi Vas megyében, majd a SHS királyságban, majd ismét Magyarországon, és végül Jugoszláviában lakott. Battyánd község lakosainak számához mérten jóval nagyobb kulturális, gazdasági és politikai központja volt mindig a Vendvidéknek. A kedvező földrajzi fekvése mellett a Vendvidék evangélikusságának is a centruma volt, mert belőle váltak ki a muraszombati, az alsó-lendvai és a maráci gyülekezetek. Egy magyar nyelvű újságcikkben a következőket olvashatjuk Battyándról: „Visszaemlékezünk azokra a műkedvelő előadásokra, hangversenyekre, templomi énekprodukciókra, amelyek a battyándi ifjúságot már évtizedek óta foglalkoztatják. A falusi műveltség kereteit jóval felülmúló színielőadásokat, szavalatokat és karéneket hallottunk mindig Battyándon. Egy község szellemi élete és gazdasági fejlődésének alapvető tényezője a pap. Most Luthár Ádám a battyándi nyáj pásztora. A muravidéki evangélikusok tanítójukat és szellemi vezérüket tisztelik benne. Kiváló, jeles elődök méltó utóda. Az ő nagyvonalú

egyéniségének bélyegét viseli magán az a mindenképpen dicsérendő kultúra, amely Battyándot érdemessé teszi arra, hogy a tótság közepe maradjon." Meg kell jegyeznem, hogy magyar olvasókör is működött Battyándon, amit Magyarország Vármegyéi és Városai Vas Vármegye című könyv 22. oldalán is megemlít. Ennek az olvasókörnek a vezetője az 1859-ben Őriszentpéteren született Horváth Lajos volt, aki a nálam kéziratban lévő „Életrajzi írásaim" című munkájában leírta élettörténetét, néhány versét és különböző alkalmakkor elmondott beszédeit, felszólalásait. Ezek az írások több érdekes kortörténeti adatot tartalmaznak.

Murántúl most Szlovénia része, és remélhetőleg hamarosan velünk együtt a közös Európánkhoz fog tartozni. Miért nem érhették meg ezt a várva várt pillanatot azok, akik életük kockáztatásával is harcoltak végzetes igazságtalanságok ellen, egy szebb, emberhez méltó jövőért. „És a földön békesség" című 1912-ben kelt írásában nagyapám kesereg a sok szenvedés és tengernyi nyomorúság miatt. Idézem: „Ki merné állítani, hogy békesség van a földön? Ki merné tagadni, hogy bizony nemcsak nemzet a nemzet ellen folytat ádáz harcokat, hanem valósággal dühöng a földön a bellum omnium kontra omnes? Látjuk, hogy a béke műveiben való nemes verseny áldása helyett a háború iszonyait zúdítja nép a népre, s tapasztaljuk, hogy az ész legbámulatosabb vívmányait is rombolásra használja fel az ember az ember ellen... Mikor születik meg mi bennünk, lelkünkben, életünkben a békesség királya, s nem csak a hitvallásban, szertartásban, templomban, elméletben? Mikor születik meg annak a nagy szeretetnek üdvözítő hatalma, mely elnémítja az irigységet, letéteti a fegyvert a bosszulóval, imádkozni tud azért, aki üldöz, Isten áldását kéri arra, aki átkoz? ... Mikor köszönt ránk amaz új, boldogabb korszak hajnala, mely után szívünk vágyódik minden porcikájával? Mikor jön létre amaz új éggel együtt amaz új föld, melyen az igazság lakozik? Mikor teremtetik meg amaz új világ, amelyben ismeretlen a korona és a kard, a koldusbot meg a rabbilincs?"

Veszélyben volt nagyapám élete is 1920-ban, 1948-ban és az 1950-es években. Idézet Miroslav Kokolj egyik könyvéből fordításban: „Miután a trianoni békeszerződés aláírásával meghatározták a murántúli határt, azt a helyszínen ki kellett jelölni... Amikor a bizottság eltávozott, a nép elkezdte énekelni a magyar himnuszt. Azt már mégsem tűrhettük, hogy szlovén földön nyíltan a magyar himnuszt énekeljék. Amikor elénekelték az első versszakot, rajtuk ütöttünk, és addig vertük őket, amíg a több ezer emberből álló tömeget nem kergettük szét, és el nem szedtük tőlük az összes magyar zászlót... Néhány demonstrálót a maribori járási bíróságon letartóztattak, többen átszöktek Magyarországra. Később bebizonyosodott, hogy a tiltakozást, ha nem is teljes egészében, de lényegében a magyarbarát irredentista agitátorok szervezték. A befolyásosabbak közül a hatalom letartóztatta dr. C., dr. V. és dr. P. muraszombati ügyvédeket. Rajtuk kívül még H. G-t, gróf Sz. közgazdászt, S. K. vendéglőst és Luthár Ádám battyándi lelkészt is..."

Nagyapámat letartóztatták 1948-ban is, de 38 napi vizsgálati fogság után – bizonyítékok hiányában – szabadlábra helyezték. Ennek feltétele a hírhedt titkos csendőrség erkölcstelen kényszerítése következtében az esperességi tisztségről való lemondása volt, amivé 1946-ban egyhangúlag választotta meg a muravidéki egyházmegye. Luthár Ádám fő bűne az a hatalmas lelkierő volt, amelynek teljes odaadásával harcolt a második világháború után az evangélikus egyház likvidálása ellen, továbbá magyarbarát és kozmopolita egyházpolitikai beállítottsága. A dühöngő partizándiktatúra idején nagyon kérdéses volt a sorsa. Bármi megtörténhetett volna. A két világháború között Amerikába kivándorolt hívei szolidaritásukról biztosították. Ott már elterjedt halálhíre is, amit egy onnan küldött újságcikk tanúsít.

Két akkori leveléből idézek: „Nagy veszedelem fenyeget bennünket. El akarták venni gyülekezetünk minden vagyonát, mint német vagyont. Az agrárreform folytán elvették iskoláinkat a kertekkel, a temetőt, a faiskolát, a szántót... Most 10-én elvitték anyakönyveinket 1880-tól fogva. Murán túl Szlovéniában egyetlen evangélikus lelkész sincsen..." Egy másik levélből idézek: „Sem családi, sem egyházi vonatkozásban jót nem írhatok... Volt jugoszláviai egyházkerületünkben nagy a lelkészhiány. A ljubljanai, celjei templomaink zárva, a maribort a pravoszlávoknak adták, Bácskában és másutt több templomunkat lerombolták, másokat raktárnak stb. használják. Nem tudom, mi lesz szegény egyházunkkal Jugoszláviában?"

Állandó veszély fenyegette az ötvenes években is. Akkor szerencsére csak a sajtó hasábjain folyt ellene nyílt fenyegetés, harc. Legdurvább támadások talán „A róka bundát vált ugyan, de nem hagyja el régi szokásait" című cikkben jelentek meg. Idézem: „Nem gondolja, hogy az

ön bölcselkedése hasonlít az informbüró azon propagandájára, hogy lakosságunk szabotálja az ötéves terv teljesítését, és ezzel együtt a szocializmus felépítését...és éppen csak azt nem írták le az Evangélikus naptárban, hogy szeretnének visszatérni a szent Istváni korona ezeréves határai közé. Dolgozó népünk ki fogja irtani a rohadékot...el fogja tudni fojtani a gonoszt... Világos, hogy az ilyen magyarbarátok, akik közül néhányan elkezdtek kukorékolni az 1952-es Evangélikus naptárban, egyáltalán nem érzik magukat jól új Jugoszláviákban... Így hát nem csodálkozunk azon, hogy a battyándi lelkész Luthár Ádám úr tisztelettel emlékezik meg Benkóról, Lipicsről és Titánról, akikre mindig bizalommal és várakozással tekintett. (Az említetteket a partizánok kivégezték.) Mindez arra utal, hogy a lelkész úr nem ismeri a határokat, ameddig az állampolgári jogok terjednek..." (1952)

Mivel az idő oly rövidre van szabva, nagyon nehéz volt eldöntenem, mit emeljek ki abból, amit el szeretnék mondani. Nagyapám nagyon szimpatikus egyéniség volt, magas, jó alakú, rendkívül művelt, sok nyelven beszélő kedves, megértő ember. Mindig mindenkit hozzá hasonlítok. Nálam ő a mérce egy ember megítélésében. Békeidőben az újságok is nagyon kedvesen írtak róla. Idézek néhányból: „Magas alkat, elegáns megjelenés, kifejező szemek már első pillantásra olyan szellemi alkotó emberre utalnak, akinek gyakran nagy nyilvánosság előtt kell szerepelnie... Gondolatvilága egy részét a reformációkorabeli történelmi áramlatok tanulmányozása tölti ki, másik részét filozófiai gondolkodásmódja. Arisztokratikus külseje demokratikus gondolkodású tudóst takar. Nyilvános szereplései alkalmával nagyhatású szónok, aki a hallgatóságra retorikus beszédfordulatokkal, logikus felépítésű, pszichológiailag a hallgatóság gondolkodásmódjára, nem pedig hangulatára érzékenyen reagáló előadásmóddal hatott... A muravidéki evangélikusok tanítójukat, vezérüket tisztelték benne..."

Különben sok szervezetnek tagja, és rengeteg tisztsége volt. A legfontosabbak: megválasztották a jugoszláviai törvényhozó zsinat alelnökének, az országos egyházi bíróság bírójává, a muránti evangélikus esperességi Gusztáv Adolf Egyesület elnökévé, a jugoszláviai szervezet pénztárnoka és jegyzőkönyvvezetője volt, a Vendvidéki Magyarok Kulturális Egyesülete vend nyelvi szekciójának tagja, esperességi jegyző mindkét nyelven, 1941-ben a Magyarországi Evangélikus Missziós Egyesület elnökségének a tagja stb. A megszálló ezért a tevékenységéért nagyon lelkesedett. Az egész művelődéspolitikai munka mozgató rugója a VMKE szervezet volt, amelyet 1941. május 22-én hoztak létre. Feladatai közé tartozott a magyar nyelv s könyv terjesztése, különféle tanfolyamok szervezése, énekkarok, színjátszó egyesületek létrehozása, az ifjúság, különösen a felsőoktatásban tanuló hallgatók nacionalista neveléséről való gondoskodás. Mindenhol, ahol legalább 20 VMKE tagot regisztráltak, fiókszervezetet hoztak létre. Központja Muraszombatban volt, és több tagozattal rendelkezett. A politikai szeminárium tagozata mellett a legfontosabb a vend nyelvi szekció volt, amelyben közreműködtek *Luthar Ádám* battyándi lelkész, *Vértes Aladár* nyugalmazott hodosi tanító, *Antauer* tanító, *Mikola Sándor* professzor, *dr. Olajos* járási parancsnok, *Törnár* gimnáziumi igazgató és mások. A csoport Hartner kívánságára elvetette a „vend" nyelvtankönyvet, amelyet *dr. Pável Ágoston* írt, azzal az indokkal, hogy túlságosan a szlovén irodalmi nyelv szerkezetére épül.

Amikor Muránt túl történetéről beszélünk, akkor a közös múltunkról van szó, hiszen az 1919-ben Vas megyében kijelölt határ mindkét oldalán élő vendeket ugyanaz a vér, ugyanaz a nyelv köti össze. Innen származik Mikola Sándor fizikus, Küzmics István, a Biblia vend nyelvű fordítója, Pável Ágoston, a terjedelmes vend nyelvű leíró nyelvtan szerzője is. Mindnyájan odaadó, önfeláldozó, fáradságot nem kímélő energiával ápolták a testvéri magyar–vend viszonyt. Ezt tette nagyapám is, aki számtalan magyar vonatkozású írást, verset, elbeszélést, történetet közölt az általa szerkesztett lapban, megmentve az elkallódástól a vend nyelv e drága kincseit, nem téve különbséget aszerint, hogy az írók az 1919-ben kijelölt határ melyik oldalán éltek és alkottak.

Mondanivalómat be kell fejeznem. Nagyapám 60 évi szolgálatát befejező búcsúprédikációjának utolsó mondatait idézem: „A hat évtizeddel megterhelt hálám az élőkön át elszáll az elhunytak sírjaira is. Hálás szívvel gondolok örök nyugovóra tért egykori munkatársaimra, és idézem fel azok emlékét, akik bizalommal, szeretettel segítségemre voltak életem során...Áldó fohászomat virágként hullatom a szentbíbori temetőben nyugvó szüleim és a battyándi temetőben nyugvó hitvesem sírjaira."

Guoth Zsuzsa